

Rəhimə Qədir qızı Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti

ARGENTİNADA MÜRACİƏT BİLDİRƏN ŞƏXS ƏVƏZLİKLƏRİNİN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *şəxs əvəzlilikləri, vos, semantik əhəmiyyəti*

Key words: *personal pronouns, vos, semantic value*

Ключевые слова: *личные местоимения, vos, семантические значения*

Şəxs əvəzlilikləri mənaca dil işarələrindən ibarət olan fikri ifadə edir. Bu konsepsiya və ya anlayış ünsiyyətin bütün növlərində işarələri bildirən hər hansı bir fikri ifadə edir və sosial, mədəni və psixoloji aspektlərlə sıx əlaqəlidir. Qeyd etməliyik ki, bu zaman sosial vəziyyətin linqvistik qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırdığını göstərir, halbuki sosial və ya psixoloji qeyri-müəyyənlik mövcud olduqda, nətiqlər düzgün ekvivalenti seçərkən problemlərlə qarşılaşa bilərlər. İspan dilçilərinin fikrincə müraciət əvəzlilikləri yalnız əvəzliliklərin linqvistik kateqoriyasına aid deyil, həm də insanlar arasında sosial münasibətlərdə istifadə olunan vocativ terminlərinin paradiqmasına aiddir.

Fridrixin fikrinə əsasən “müraciət əvəzlilikləri sosial quruluşun məcburi xüsusiyyətlərini əks etdirən semantik kateqoriya ilə qrammatik kateqoriyaya arasında əlaqəni təmin edir”. İkinci şəxsin cəmində işlənən şəxs əvəzlilikləri cəmiyyətin daxili və qrammatik qaydaları arasında sərhəd yaradır. Sosial, mədəni və psixoloji əhəmiyyəti aydınlaşdırmaq üçün biz, bir sıra lüğətlərə istinad edib aşağıda aydınlıq gətirək. **Tú** -sən şəxs əvəzliyi digər dörd əvəzliliklərlə müqayisə etsək, görürük ki, **[tú]** qeyri-rəsmi sityasiyalarda müraciət forması olub, ailədə, qeyri-rəsmi nitqdə işlənir.

Bu danışq nitqində həm söhbətin diqqətini cəlb etmək üçün **tú** şəxs əvəzliyi cümlədə işlənməyə də bilər, lakin bu zaman ikinci şəxsin təkində feilin sonluğu müraciət etdiyimiz şəxsi müəyyən edir. Bununla belə, qeyd etməliyik ki, halbuki **tú** şəxs əvəzliyi, bir qayda olaraq, müraciət edilən şəxsi və nətiqi müəyyənləşdirir və kontekstlərdə bu müəyyən müraciət formasının işlədildiyini müşahidə edilə bilər. **Tú** – sən əvəzliyindən danışq nitqdə istifadəsi XVIII əsrdə sadə ispan dilli xalqlar arasında geniş yayılmışdır.

Tú - sən müraciət formasının işlənməsində qeyri-müəyyənlik xüsusiyyəti də vardır. Bu halda uyğunsuzluq yaranır və ya yğunsuzluq kimi başa düşülür, çünki qrammatik şəxs kateqoriyası verilmiş əvəzliliklə üst-üstə düşür. Ancaq ikinci şəxsin təkində konkret, özünəməxsus və əsas mənasının yaranmasına səbəb olan **tú** müraciət forması anlamında formalaşan **tú** -sözdəki sözün əsas ilkin mənası ilə yanaşı rəsmi münasibəti də qoruyub saxlayır.

Usted /Ustedes- Siz/Sizlər - nəzakətli, formal, hörmət və insanlar arasında məsafə bildirən mənə variantlarına rast gəlinir. Lakin, **usted** ilə müraciət forması nəzakət, hörmət və etiram mənasını bildirərək, Latın Amerikasının deyil yarımadanın etik qaydalarına daxildir. Bir tərəfdən Latın Amerikasının ölkələrinin, məsələn Kolumbiya (Boqota), Venesuela (Merida) kimi müəyyən ispan dilli ölkələrin şəhərlərində **usted** əvəzliliklər sistemdə, rəsmilik və inam anlayışlarını özündə ehtiva edir. Digər tərəfdən də, **ustedes** Kolumbiya, (Boqota) Venesuela (Merida) kimi, Latın Amerikasının bəzi ölkələrində **ustedes** şəxs əvəzliyi neytral anlam daşıyaraq sözlərdə inam, yaxın münasibət, nəzakət mənasını bildirmir, belə ki, **vosotros** şəxs əvəzliyinin əsas mənasını nəzərə almasaq, bu bu ərazidə demək olar ki, ikinci şəxsin cəmi yeganə müraciət forması kimi daha geniş yayılmışdır.

Vosotros/vosotras - Siz şəxs əvəzliyi ispan dilçilərinin fikrinə əsasən, **vosotros/vosotras** – siz **tú**-sən şəxs əvəzliyinin işlənməsi qrammatik baxımından heç bir fərq yoxdur, daha dəqiq desək, hər iki şəxs əvəzlilikləri qeyri-rəsmi, yaxın, inam anlayışlarını bildirir.

Vos şəxs əvəzliyi üçün ispan lüğətlərinə baxdıqda, biz aşağıdakı fikri ifadə etməyimiz daha məqsədəuyğundur. Birincisi, lüğətin istisna olmaqla, qalanları Manuel Sekonun lüğəti istisna olmaqla digərləri **vos** - şəxs əvəzliyinin arxeizm olduğunu və ya müasir dövrdə Latın Amerikasının ölkələrində işlənməsi kimi qeyd olunduğunu müşahidə edə bilərik. Bəzilərinə cins və kəmiyyət baxımından bəhs edilir.

Vos – «sən» şəxs əvəzliyindən istifadəsi dilçilikdə “**voceo-voseo**” terminin yaranmasına səbəb oldu. Bədii əsərlərdə **vos** – sən şəxs əvəzliyinin istifadəsinə dialoqlarda daha çox rast gəlirik.

Hemos logrado hacer ese cambio con mucha profesionalidad. Tratamos de **vos** al oyente. [2, s.21]

-**Vos** no podrías – dijo – **Vos** pensás demasiado antes de hacer nada [7 s. 22]

-Sən bunu deyə bilməzdin, -o dedi- Nə isə etməzdən əvvəl sən çox fikirləşirsən.

-Bien. Ningún problema. Y vos? – dice Reina [6, s. 41] – Yaxşı. Heç bir problem yoxdurş Bəs sən?- Reyna deyir.

Nəhayət ki, onun semantik xüsusiyyətinə, sintaktik funksiyalarına və əraziyə yayılması ilə bağlı, hərçənd bəzi lüğətlər bu anlayışlarına kifayət qədər diqqət yetirirsəldə, biz hesab edirik ki, onların işlənməsində kifayət qədər bu baxımdan səhvlər vardır. Məsələn, bir çox Latın Amerikas ölkələrində **vos** əvəzliyi **tú** şəxs əvəzliyinə ekivalent deyildir (Larousse) və hər iki əvəzlik inam və yaxın münasibət səviyyəsi müxtəlifdir. Maria Molinerin fikrincə feilin təsriyi eyni məlumatı ötürmür. Bütün bu qeyd etdiklərimizə digər tərəfdən yanaşsaq vurğulamalıyıq ki, hər bir vəziyyət kontekstinin xüsusiyyətlərinə görə yenidən müəyyənləşdirdiyindən müraciət formalarının semantik mənası daimi deyil. Beləliklə, **tú**, **vos**, **vosotros** (siz, sizin, siz) şəxs əvəzlilikləri ilə müraciət formasının istifadəsi yalnız qeyri-rəsmi və ailə vəziyyətlərinin kontekstləri ilə məhdudlaşmır, bundan savayı, cəmiyyətdə mövqeyinin fərqi göstərməklə yanaşı, həmsöhbətlərin əlaqələrinin kəsildiyini göstərmək üçün istifadə olunur. Beləliklə, bəyan edir: "Ümumiyyətlə, adətən hörmətlə davranan insanla **tú** şəxs əvəzliyi ilə müraciət ediləndə qarşılaşdığınız qəzəbə etirazı və digər ifadə formasıdır". [1: 1251]

Usted (siz) şəxs əvəzliyi münasib insanlarla sıx əlaqədə olmayan şəxslər və ya qeyri-rəsmi əlaqələri bildirməyən qeyri-rəsmi müraciət forması olub, eyni zamanda yaxın münasibətlərdə sevgi və şəfqət əlaməti olaraq istifadə edilə bilən rəsmi müraciət formasıdır [5, s. 65].

Usted şəxs əvəzliyi (siz) ənənəvi müraciət forması kimi insanlar arasında az əlaqəsi olan şəxslərə hörmət və etiram anlamı ilə yanaşı yaxın münasibəti bildirən inam anlamında da işlənir. **Usted** şəxs əvəzliyi (siz) ənənəvi müraciət forması kimi insanlar arasında az əlaqəsi olan şəxslərə hörmət və etiram anlamında müraciət edilməsi ilə yanaşı yaxın münasibəti bildirən inam anlamında da işlənir.

Buradanda belə qənaətə gəlirik ki, **usted** şəxs əvəzliyinin ilkin mənası sosial anlamda ən yaxşı və ən əlverişli göstəricilərdən biri olan natiqin mətnindən asılıdır, təsadüfi məna daşımır və digər tərəfdən də lingvistik mətn tamamilə qarşılıqlı kontekstindən asılı olaraq "qeyri-müəyyən" və ya "fərdiləşdirilmiş" anlayışa aid edilmir.

Argentinada ispan dilinin morfoloji xüsusiyyətləri qrammatik səviyyədə həmişə dəyişikliklərə uğradığından bir dil digər dil ilə yanaşı istifadə edilməsi ilə də əlaqəlidir. Lakin bunlar ilə yanaşı dilin ümumi quruluşuna təsir edən bəzi dəyişikliklərə də tez-tez rast gələ bilərik. Latın dilindən pluralis majestatis kimi keçən **nos** - biz əvəzliyi orta əsirlərdə hörmət mənasında rahiblərin nitqində işlənirdi.

Həm Argentinada, həm də İspaniyada işlənən ispan dilində "**nos**" əvəzliyi öz əsas mənasını "bizi, biza" qoruyub saxlamışdır. Keçən əsrə qədər bəzi sənədlərdə birinci şəxsin cəm halında işləndiyinə rast gələ bilərik. Məsələn:

-**Nos**, los representantes del pueblo de la Nación Argentina, reunidos en Congreso General... [1, s.160]

– Biz, Baş Konqresdə yığılmış Argentina xalqını təmsil edənlər...

Nosotros – Biz şəxs əvəzliyinin ispan dilində iki şəkildə **nosotros/nosotras** – "biz kişi cinsində / biz qadın cinsində" işlənir. Əgər şəxslərdən biri kişi cinsinə aid olarsa onda yalnız **nosotros** variantı işlənir.

Nəticədə qeyd etməliyik ki, Argentinada şəxs əvəzliliklərinin semantik əhəmiyyəti müasir dövrdə də ispan dilçilərin diqqət mərkəzindədir. Uzun tarixi dövrü keçən şəxs əvəzliliklərinin semantik mənasında dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Berta Elena Vidal de Battini, El español de la Argentina. Consejo Nacional de Educación, Buenos Aires, 1964; 227 p.
2. Hopenhayn, S. Como una fiesta de amigos [Recurso electrónico] / S. Hopenhayn // La Nacion. – Buenos Aires, 2012.
3. Kapovic, Marko. "Fórmulas de tratamiento de dialectos en español; fenómenos de voseo y ustedeo", Hieronymus. 1. 65-87. 2007.
4. Real Academia Española. Nueva gramática de la lengua española. Madrid: Espasa. 2009.
5. Rodríguez Mendoza, Juana. Lenguaje y sociedad: la alternativa tú/usted en San Sebastián de La Gomera. Tesis doctoral, Universidad de la Laguna. 2003.
6. Saer J.J. Lo imborrable [Текст] / J.J Saer. – Buenos Aires, 1993. – 147 p
7. <https://www.lagaceta.com.ar/nota/605104/sociedad/mejores-obras-julio-cortazar.html>

Semantic features of personal pronouns in the form of treatment in Argentina**Summary**

The study of personal pronouns of Spanish in Argentina, which was the main objective of this article. Referring to the opinion of Spanish scientists, we are talking about the national variability of the native Spanish language, its territorial uniqueness and development for a long time. However, despite the long period of evolution, Spanish, even as the official language of Argentina, is not the only one. The development of the Spanish language in Argentina is a rather complex and ambiguous process, which determines its great heterogeneity in comparison with the Spanish language. This heterogeneity is particularly evident at the morphological level. This applies to the quality of the use of pronouns, their quantitative composition and forms. For example, "Vos" – "you" of Argentine Spanish have their own specific features.

Семантические особенности личных местоимений в форме обращения в Аргентине**Резюме**

Ссылаясь на мнение испанских ученых, мы говорим о национальной вариативности исконно испанского языка, о его территориальной уникальности и развитии на протяжении длительного времени. Однако, несмотря на долгий период эволюции, испанский язык, даже будучи официальным языком Аргентины, не является единственным. Развитие испанского языка в Аргентине – процесс довольно сложный и неоднозначный, определяющий его большую неоднородность сравнительно с испанским языком. Эта разнородность особенно очевидна на морфологическом уровне. Это касается качества употребления местоимений, их количественного состава и форм. Например, "Vos" – "ты" аргентинского испанского языка имеют свои специфические особенности.

Rəyçi: f.f.d. A.V.Quliyeva